Il-ġens grammatikali fil-Malti f'kuntest tipoloġiku u psikolingwistiku

George Farrugia

Wieħed mis-suġġetti ta' natura lingwistika li kien u għadu joħloq kontroversja bejn l-istudjużi huwa dak li jiffoka fuq ir-relazzjoni li teżisti bejn il-lingwa u d-dinja ekstralingwistika. F'dan il-kuntest, id-differenza bejn sess u ieħor titqies bħala fattur li jinfluwenza ħafna l-perċezzjoni li għandna dwar id-dinja. Bosta drabi din ir-relazzjoni tkun assoċjata mal-kategoriji semantiċi raġel/mara u mal-kategoriji grammatikali maskil/femminil, distinzjoni li tistrieħ fuq is-sistema tal-ġens f'bosta lingwi, inkluż il-Malti. Madankollu, in-natura ta' din ir-relazzjoni għadha kontroversjali u għalhekk il-ġens ta' spiss jitqies bħala waħda mill-aktar kategoriji grammatikali enigmatiċi li f'xi lingwi għandha rwol importanti ħafna filwaqt li f'lingwi oħra hija prattikament noneżistenti.[1]

L-għan ewlieni ta' din il-ktiba huwa li tħares lejn il-kategorija grammatikali tal-ġens fil-Malti f'perspettiva usa' minn dak li nħarsu lejha s-soltu. Għaldaqstant, din il-ktiba tittratta l-kategorija tal-ġens fil-Malti sewwasew f'kuntest psikolingwistiku u tipoloġiku biex tingħata stampa aktar sħiħa ta' kif tiffunzjona fi lsienna meta mqabbla ma' dak li jseħħ f'lingwi oħra li jużaw sistemi ta' klassifikazzjoni nominali differenti.

Il-kelliema tal-Malti jikklassifikaw in-nomi billi jassoċjaw magħhom ġens jew ieħor. Dan kollu jinvolvi bosta proċessi mentali, proċessi ta' assoċjazzjonijiet u analiżi kontinwi, proċessi li ħafna drabi l-kelliem innifsu ma jkunx konxju tagħhom. F'ħafna ilsna l-ġens jitqies bħala kategorija grammatikali li ma jidhirx li għandha xi forma ta' sistemazzjoni u li tista' anke toħloq problemi lill-kelliema

mhux nattivi li jkunu qed jitgħallmu dawn il-lingwi. Fil-fatt, kwotazzjoni li ta' spiss tissemma f'xogħlijiet dwar il-ġens hija dik ta' Bloomfield: "*There seems to be no practical criterion by which the gender of a noun in German, French, or Latin could be determined*".[2] Min-naħa l-oħra, il-kelliema nattivi ta' dawk l-ilsna li fihom insibu l-kategorija tal-ġens grammatikali, fosthom il-kelliema tal-Malti, jidhru li ma jsibu l-ebda diffikultà biex jagħtu l-ġens grammatikali korrett lil tant eluf ta' nomi fi lsienhom. Jista' jkun li l-kelliema jitgħallmu bl-amment il-ġens ta' kull nom fi lsienhom?

Skont Corbett,[3] li kieku dawn il-kelliema kellhom jitgħallmu l-ġens tan-nomi kollha bl-amment, dan il-proċess kien ikun jirrikjedi li l-individwu jkollu memorja impekkabbli. Fil-fatt, dan ma jidhirx li hu l-każ minħabba dawn ir-raġunijiet:

(a) li kieku l-kelliema kellhom jitgħallmu l-ġens ta' kull nom fil-lingwa tagħhom bl-amment, żgur li kienu jagħmlu aktar żbalji fis-sistema tal-għoti tal-ġens;
(b) bosta kliem missellef jingħatalu ġens partikolari u dan juri li jeżisti tassew mekkaniżmu biex tassoċja ġens partikolari ma' nom, aktar milli titgħallem il-ġens li jingħatalu;
(ċ) minn xi esperimenti li saru, instab li kelliema ta' lsien partikolari, meta ntalbu jagħtu l-ġens lil nomi "ivvintati", fil-maġġoranza tagħhom qablu dwar l-għażla ta' ġens partikolari għal dawn in-nomi.

Dan l-aħħar punt huwa kkonfermat fil-Malti permezz ta' studju li sar minn Farrugia.[4] F'dan l-istudju nħolqu għadd ta' kelmiet li fil-fatt ma jeżistux fil-Malti u l-informanti ntalbu jikkwalifikawhom permezz ta' aġġettiv. Minkejja li l-informanti qatt ma kienu semgħu jew raw dan il-kliem qabel, xorta waħda nstabet korrelazzjoni qawwija bejn il-kliem ivvintat u l-ġens partikolari li ngħatalu. F'xi każi, din il-korrelazzjoni kienet qawwija ħafna, kemm meta l-kelma ntweriet miktuba kif ukoll meta l-informanti semgħuha, kif jidher fit-tabella t'hawn taħt. In-numri fil-parentesi jindikaw l-ammont ta' informanti involuti fil-proċess tal-għoti tal-ġens għal kull kelma.

Minn dan jidher li l-kelliema nattivi, fosthom dawk tal-Malti, jippossedu numru ta' kriterji u sistemi partikolari ta' kif jagħtu l-ġens lin-nomi fi lsienhom. Iżda kif iħaddmuhom dawn l-istrateġiji? U l-ġens grammatikali huwa sempliċiment maħżun bħala proprjetà sintattika tan-nomi jew inkella maħdum skont il-proprjetajiet semantiċi, morfoloġiċi u fonoloġiċi tan-nom kull darba li jkun hemm bżonnu? Mistoqsijiet bħal dawn fl-istudji lingwistiċi għadhom pjuttost ġodda u bosta mit-tweġibiet għalihom huma ta' natura psikoloġika.

Kelma ivvintata	Meta rawha miktuba			Meta semgħuha	
	Mask. %	Fem. %		Mask. %	Fem. %
stubinger (448)	83.0	17.0	stubinger (50)	80	20
mocket (447)	73.4	26.6	mocket (50)	80	20
chabbing (447)	73.6	26.4	chabbing (50)	68	32
dalement (446)	69.1	30.9	dalement (50)	72	28
stingo (444)	82.4	17.6	stingo (50)	66	34
pely (444)	33.1	66.9	pely (50)	36	64
ġurba (220)	3.3	96.7			
farlukin (220)	89.1	10.9			

Tabella 1: Il-korrelazzjoni bejn l-għoti ta' ġens partikolari u l-kelma ivvintata (Farrugia 2003)

Il-ġens naturali u l-ġens grammatikali

Bosta drabi l-kelliema nattivi ta' lingwa li fiha l-ġens grammatikali ma jkunux konxji ta' kif taħdem din il-kategorija. Ironikament, ħafna huma dawk li jibdew jiskopru din il-kategorija meta jkunu qed jitgħallmu xi lingwa barranija bħal, ngħidu aħna, il-Franċiż , it-Taljan u l-Ġermaniż u jkollhom jitgħallmu listi sħaħ ta' nomi bil-ġens grammatikali tagħhom jew inkella ħafna regoli grammatikali li għandhom x'jaqsmu mas-sistema tal-ġens f'dik il-lingwa partikolari.

X'aktarx li, meta l-kelliema nattivi jaħsbu fuq il-ġens fi lsienhom, ikunu konxji tal-ġens naturali aktar milli tal-mod kif topera s-sistema tal-ġens grammatikali. Il-ġens grammatikali huwa proprjetà lingwistika tal-kliem, filwaqt li l-ġens naturali huwa proprjetà bijoloġika tar-referenti animati tal-kliem. Hekk, ngħidu aħna, il-ġens naturali ta' *missier* huwa raġel filwaqt li dak ta' *omm* huwa mara. Dawn huma fatti li għandhom x'jaqsmu biss mal-bijoloġija. Billi l-ġens grammatikali ta' bosta nomi, l-aktar fil-każ tan-nomi animati, ikun jikkorrispondi mal-ġens naturali tagħhom, dan jista' jagħti l-illużjoni li l-ġens naturali u dak grammatikali huma l-istess ħaġa. Hawn ta' min jgħid li fil-kitba u fl-ispjegazzjoni ta' bosta grammatiki tal-Malti dawn iż-żewġ tifsiriet ta' spiss

tħalltu flimkien. Hekk, ngħidu aħna, mhux l-ewwel darba li l-kelmiet *raġel/mara* jintużaw biex jirreferu għall-ġens grammatikali maskil/femminil. Waqt il-lezzjonijiet tal-Malti mhux l-ewwel darba li tisma' l-għalliema jgħidu lit-tfal li *siġġu* huwa raġel jew li *mejda* hija mara. Dan ikompli jikkonferma, minkejja kollox, li teżisti xi forma ta' assoċjazzjoni bejn il-ġens grammatikali u l-ġens naturali xi drabi anke fil-mod kif nipperċepixxu l-affarijiet inanimati. U hawn nidħlu f'baħar ta' polemika bejn il-lingwisti li studjaw dan il-fenomenu tal-ġens.

Corbett (1991) jemmen li r-rabta bejn il-ġens grammatikali u l-ġens naturali mhijiex aċċidentali għalkollox, teżisti xi forma ta' korrelazzjoni bejniethom. Madankollu, jekk nemmnu li hemm xi forma ta' konnessjoni bejn il-ġens naturali u dak grammatikali żgur li din bl-ebda mod mhija konnessjoni diretta, la fi ħdan l-istess lingwa u lanqas bejn lingwa u oħra. Hekk, pereżempju, fl-Olandiż, il-kelma *wicht* (mara/qaddejja) tiegħu l-ġens newtru, u tiġi *het wicht*.[5] Aktar minn hekk, il-kategoriji tal-ġens grammatikali maskil u femminil jinkludu fihom nomi inanimati li m'għandhom l-ebda rabta ma' xi sess jew ieħor. Hekk, pereżempju, fil-Malti n-nom *bieb* huwa ta' ġens maskili iżda mhuwiex raġel, filwaqt li *tieqa* hija femminili u lanqas hija mara. Eżempji oħra li juru n-nuqqas ta' korrelazzjoni diretta bejn il-ġens grammatikali u l-ġens naturali huma dawn: in-nom *kangarù* fil-Malti għandu ġens maskili iżda bla dubju jista' jirreferi għal kangarù mara kif ukoll raġel; in-nom *persuna* għandu ġens femminili iżda jirreferi għal raġel daqs kemm jista' jirreferi għal mara.

Kliem li jfisser l-istess ħaġa jista' wkoll jieħu ġens differenti f'lingwi differenti. Ngħidu aħna *dar* hija femminil fil-Malti imma l-kelma li twassal l-istess kunċett hija maskil fir-Russu u newtru fil-Ġermaniż; *xemx* hija femminil fil-Malti imma l-kelma li tirreferi għall-istess ħaġa hija maskil fit-Taljan u newtru fir-Russu.

Barra minn hekk, f'xi lingwi, bħal-lingwi Bantù, insibu minn għaxra sa għoxrin tip ta' ġens grammatikali.[6] Għaldaqstant, f'dan il-każ żgur li ma nistgħux ngħidu li hemm korrelazzjoni diretta bejn il-ġens grammatikali u dak naturali. U hawn nidħlu f'polemika oħra. Jekk qed ngħidu li ma teżistix relazzjoni diretta bejn il-ġens grammatikali u l-ġens naturali, kif il-kelliema ta' ħafna lingwi li għandhom is-sistema tal-ġens jitgħallmu bla tbatija l-ġens ta' tant eluf ta' nomi fil-lingwa tagħhom? U b'liema mod dawn l-istess kelliema jittrasferixxu dan it-tagħrif marbut mal-ġens tan-nom għal elementi oħra fit-taħdit u fil-kitba tagħhom, bħal ngħidu aħna, il-forma tal-verb, tal-aġġettiv jew tal-partiċipju? Tweġibiet għal mistoqsijiet bħal dawn ma nsibuhomx fil-kotba tal-grammatika u biex naslu għalihom x'aktarx li jkollna nirrikorru għall-psikolingwistika.

Il-ġens u l-psikolingwistika

Ħafna mill-istudji reċenti dwar il-ġens grammatikali kienu aktar ta' xeħta psikolingwistika, l-aktar fil-qasam tal-akkwist u tal-produzzjoni tal-lingwa. Il-produzzjoni tal-lingwa ma tfissirx biss it-taħdit. Ir-riċerka psikolingwistika dwar il-produzzjoni tal-lingwa tiffoka fuq il-proċessi konjittivi li jibdlu intenzjonijiet komunikattivi, nonverbali, f'azzjonijiet verbali. Dawn il-proċessi jridu jibdlu l-perċezzjonijiet jew il-ħsibijiet fi ħsejjes filwaqt li jużaw il-mudelli u l-elementi ta' kodiċi li tikkostitwixxi l-grammatika ta' lingwa. It-teoriji tal-produzzjoni tal-lingwa jippruvaw jispjegaw kif il-moħħ juża din il-kodiċi meta jkun qed jibdel messaġġi f'taħdit spontanju.

Il-ġens grammatikali huwa proprjetà lessikali-sintattika tal-kliem (nomi). Minħabba li t-teoriji tal-produzzjoni tal-lingwa jitkellmu b'mod ċar dwar il-ħżin, il-kisba u l-użu ta' dawn il-proprjetajiet lessikali-sintattiċi, il-ġens grammatikali ta' spiss jintuża bħala fattur li permezz tiegħu jiġu studjati suġġetti bħal dawn. Il-ġens grammatikali jista' wkoll jipprovdi paradigma biex jiġi studjat il-mod li bih niksbu l-informazzjoni lessikali-sintattika u l-użu tagħha fil-fażi tal-kodifikazzjoni grammatikali.

Tajjeb ngħidu li, minkejja li l-kelliema nattivi ta' lingwa li fiha l-ġens grammatikali jużaw kontinwament, fit-taħdit u l-kitba tagħhom, espressjonijiet u sentenzi li huma mmarkati għall-ġens grammatikali, dan ma jfissirx li s-semmiegħa jew il-qarrejja se jibbenefikaw bilfors minn din il-ħaġa. Jekk ngħidu aħna, xi ħadd jgħidilna "Ilbieraħ ilbist il-qmis l-abjad" jew "Marija jaf isajjar ħafna", minkejja li bħala kelliema tal-Malti dawn is-sentenzi nisimgħuhom jistonaw f'widnejna, jekk ma naħsbux ukoll li dak li qed jitkellem magħna jkun qed jipprova jgħaddina biż-żmien jew li mhuwiex f'sikktu għalkollox, fl-aħħar mill-aħħar xorta waħda niftiehmu. Dan iseħħ għax dawk il-lingwi li għandhom sintassi relattivament fissa ma joħolqux theddida semantika serja jekk ma jkunux immarkati għall-infflessjoni tal-ġens. Fil-fatt, hawn lingwi li fihom ma teżistix is-sistema tal-ġens u bla dubju l-kelliema tagħhom jiftiehmu bla tbatija. U hawn niġu għal mistoqsija importanti. Jekk, kif qed ngħidu, f'dawn l-ilsna li m'għandhomx is-sistema tal-ġens il-kelliema jikkomunikaw bla tbatija bejniethom, għaliex kelliema oħra ta' lingwi li fihom din is-sistema tal-ġens grammatikali ma jistgħux jinjorawha wkoll?

Van Berkum jgħid li dan mhuwiex possibbli.[7] Huwa jemmen li ladarba l-kelliema nattivi jipproduċu sistematikament il-ġens fil-lingwa tagħhom, dan ifisser li huma kapaċi jipproċessawh waqt il-fażi tal-komprensjoni xejn

xejn biex jakkwistaw is-sistema tal-ġens korretta għall-fażi tal-produzzjoni li tiġi wara. Għalihom, il-ġens donnu jrid jidħol b'xi mod f'dan il-proċess. Huwa ma jaqbilx li l-kelliema nattivi jakkwistaw il-ġens grammatikali fil-lingwa tagħhom b'kumbinazzjoni, jiġifieri billi jippruvaw jipproduċu dak li jkunu semgħu. Raġuni oħra li jagħti Van Berkum biex isaħħaħ it-teżi tiegħu, li l-kelliema ta' lingwa li fiha l-ġens ma jistgħux jaqbdu u jinjorawh, hija li dawn il-kelliema nattivi jistgħu jipperċepixxu żball fil-ġens anke jekk ma jimmonitorjawx konxjament l-*input* għal dan it-tip ta' żbalji, u dan ifisser li l-ġens huwa pproċessat waqt il-fażi tal-komprensjoni. B'mod awtomatiku l-ġens jista' jikkostrinġi l-interpretazzjoni li s-semmiegħ jagħti tas-sentenza, kif jidher fil-ġens tal-aġġettiv *ġdid/ġdida* fl-eżempji t'hawn taħt. Dawn l-eżempji juru wkoll kif il-ġens grammatikali jintuża fil-fażi tad-dekodifikazzjoni grammatikali:

(1) Toni kisser il-mejda tat-televixin.

(2) Toni kisser il-mejda tat-televixin il-ġdid.

(3) Toni kisser il-mejda tat-televixin il-ġdida.

F'sentenza (1) għandna stqarrija sempliċi, jiġifieri li Toni kisser (x'aktarx l-unika) mejda li kellu tat-televixin. Fin-numru (2) il-forma maskili tal-aġġettiv qed tikkwalifika n-nom maskili *televixin* u saħansitra tista' tagħtina x'nifhmu li Toni għandu, jew kellu, aktar minn televixin wieħed. Fin-numru (3) l-forma femminili tal-aġġettiv qiegħda tikkwalifika n-nom femminili *mejda*, filwaqt li tista' tagħtina x'nifhmu li Toni għandu jew kellu aktar minn mejda waħda tat-televixin.

Skont Van Berkum, għadna ma nafux jekk il-kelliema jiksbux il-ġens tan-nom billi jġibuh direttament mil-lessiku mentali jew jekk jikkomponuhx bl-għajnuna ta' tagħrif ieħor li jiksbu dwar in-nom. Barra minn hekk, ftit li xejn għadna nafu dwar il-mekkaniżmu tal-proċess tal-kisba tal-ġens. Huwa minnu li l-ġens ta' nomi oħra fil-kuntest lessikali jista' jaffettwa l-għażla tal-ġens it-tajjeb u l-ħeffa ta' kemm il-kelliem idum biex jikseb il-ġens tan-nom? U jekk il-kelliem ikun għadu kemm uża l-ġens ta' nom partikolari, isibha eħfef biex jerġa' juża l-ġens ta' dak in-nom?

Skont wieħed mill-mudelli tal-produzzjoni tal-lingwa, dak propost minn Levelt, in-nomi kollha tal-istess ġens grammatikali jingħaqdu flimkien fi speċi ta' ingropp[8] ta' ġens grammatikali wieħed. Dan ifisser li l-ġens tan-nomi ma jkunx speċifikat b'mod separat għal kull nom fl-entrati lessikali korrispondenti iżda jeżisti punt wieħed astratt fil-moħħ għal kull ġens grammatikali partikolari.

Caramazza ppropona mudell ieħor imsejjaħ il-Mudell tan-Netwerk Indipendenti (*The Independent Network Model* – [*IN - model*]).[9] Il-mudell ta' Caramazza jsostni li biex ikun hemm attivazzjoni ta' xi proprjetajiet sintattiċi tal-kliem, (fosthom il-ġens grammatikali), l-attivazzjoni tal-forma fonoloġika tal-kelma hija meħtieġa u, għaldaqstant, il-livell tal-lemma mhuwiex kruċjali f'dan il-proċess. Għalhekk, skont Caramazza, l-informazzjoni dwar il-ġens tista' tinkiseb mill-forma fonoloġika tal-kelma anke għall-produzzjoni ta' nomi weħidhom. Fil-psikolingwistika "lemma" għandha t-tifsira ta' forma kunċettwali astratta li tkun intgħażlet mentalment biex tiġi mlissna (*utterance*) fil-fażijiet bikrija tal-produzzjoni tat-taħdit qabel ma tkun assoċjata ma' xi informazzjoni marbuta mal-ħsejjes, jiġifieri qabel ma titlissen il-kelma. Dan ifisser li f'dan il-kuntest, il-lemma tkun tinkludi biss tagħrif maħżun fil-moħħ marbut mat-tifsira u mar-relazzjoni sintattika tal-kelma ma' kliem ieħor fis-sentenza iżda ma tinkludix informazzjoni dwar il-pronunzja tal-kelma. Għaldaqstant, il-lemma titqies bħala dak il-livell intermedjarju bejn il-livell semantiku u l-livell fonoloġiku.

Punt ieħor li jirrigwarda l-ġens *vis-à-vis* il-produzzjoni tal-lingwa huwa jekk il-ġens tan-nom huwiex proprjetà kunċettwali jew grammatikali. Din l-informazzjoni dwar in-nom tista' tgħin lill-kelliem fil-produzzjoni tal-lingwa tiegħu minħabba li fil-proċess sintattiku huwa jkun irid ifassal qbil bejn in-nom u kliem ieħor fis-sentenza, bħal aġġettivi, pronomi, partiċipji u oħrajn. Dan jiġri kemm jekk il-ġens tan-nom ikun ibbażat fuq is-sess tar-referent, kif ukoll jekk le. Corbett (1991) jgħid li, skont il-klassifikazzjonijiet tipoloġiċi, il-lingwi tad-dinja x'aktarx jirrappreżentaw il-ġens fil-forma lingwistika jew (i) bħala proprjetà kunċettwali pereżempju, *missier* (maskili) – *omm* (femminili), *ziju* (maskili) – *zija* (femminili), minħabba s-sess tar-referent, jew inkella (ii) bħala proprjetà grammatikali (formali, ngħidu aħna tarf in-nom), mingħajr l-ebda relazzjoni mas-sess tar-referent, pereżempju *persunaġġ* (maskili), *vittma* (femminili), *persuna* (femminili).

Il-klassifikazzjoni nominali

Skont il-Konjittiviżmu , il-bniedem ta' spiss jorganizza t-tagħrif li jikseb permezz ta' strutturi interni mentali. Għaldaqstant l-istrutturi kategoriċi fil-lingwa jistgħu jitqiesu wkoll bħala prodott ta' din l-organizzazzjoni u bl-istess argument dawn l-istrutturi għandna nsibuhom ukoll fil-każ tal-klassifikazzjoni nominali. Kważi

l-lingwi kollha għandhom xi mekkaniżmu grammatikali biex jikkategorizzaw lingwistikament in-nomi fihom.

L-istudju tal-klassifikazzjoni tan-nomi huwa partikolarment ta' interess għal-lingwisti u għall-antropoloġi minħabba li, jekk nifhmu r-raġunament ta' kif niġbru n-nomi fi gruppi partikolari, inkunu qegħdin nifhmu aktar il-mod ta' kif naħsbu u nirraġunaw aħna l-bnedmin fil-kuntesti kulturali tagħna. Fil-fatt, ħafna jemmnu li taħt din il-klassifikazzjoni lingwistika hemm moħbija sistema ta' klassifikazzjoni konjittiva u kulturali.

Normalment, il-klassifikazzjoni nominali tiġbor fiha tliet tipi ta' klassifikazzjoni li kollha, b'xi mod jew ieħor, jikkategorizzaw in-nomi f'termini ta' parametri relevanti ta' kif inħarsu lejn id-dinja kif ukoll ta' kif inħarsu lejn il-proprjetajiet tal-entitajiet infushom. Dawn il-klassifikazzjonijiet insibuhom f'forom differenti. Hekk, ngħidu aħna, f'xi lingwi nsibu kategoriji u klassijiet li jaħdmu permezz tal-qbil grammatikali u li huma bbażati fuq karatteristiċi semantiċi bħas-sess u l-animità jew in-nuqqas ta' animità.

Skont Dixon,[10] il-klassifikazzjonijiet jew sistemi nominali huma: (i) il-klassifikaturi (ii) il-klassijiet nominali u (iii) il-ġens grammatikali. Irridu ngħidu li mhux bilfors li l-lingwi kollha li jikklassifikaw in-nomi jadottaw sistema waħda biss minn dawn li semmejna. Fil-fatt, xi lingwi mitkellma fl-Amażonja għandhom sistemi mħallta li fihom insibu kemm il-klassifikaturi kif ukoll il-klassijiet nominali.[11] L-użu tat-terminoloġija f'dan is-suġġett xi drabi huwa konfuż u bosta studjużi ma jaqblux bejniethom, l-aktar dwar id-distinzjoni jew in-nuqqas ta' distinzjoni bejn l-użu tat-termini "ġens grammatikali" u "klassijiet nominali". Hemm ukoll lingwisti bħal Aikhenvald[12] li jużaw it-terminu "klassifikaturi" bħala terminu ġenerali li jiġbor fih numru kbir ta' mekkaniżmi lingwistiċi li jikkategorizzaw in-nomi.

Il-klassifikaturi

Xi lingwi bħaċ-Ċiniż (Mandarin), il-Ġappuniż, il-Burmiż u xi lingwi Ażjatiċi tax-Xlokk u tal-Lvant jużaw is-sistema tal-klassifikaturi. F'din is-sistema jrid jintuża klassifikatur u jitpoġġa quddiem in-nom. Tipikament in-numru ta' klassifikaturi fil-lingwi li għandhom din is-sistema jkun x'aktarx kbir. Hekk, ngħidu aħna, huwa normali li lingwa jkollha mal-mitt klassifikatur u kien irrappurtat ukoll każ fejn lingwa, iz-Tzeltal, kellha mal-400 klassifikatur.[13] Dawn il-klassifikaturi jistgħu jitqiesu bħala lessemi separati jew morfemi

liberi li huma assoċjati, sa ċertu punt, mal-proprjetajiet tan-nom iżda mhux b'mod morfoloġiku u qatt ma jkun hemm qbil grammatikali mal-verb u elementi oħra tas-sentenza. Il-klassifikaturi tan-nom jikkaratterizzaw in-nom u jokkorru flimkien miegħu fil-frażi nominali, jiġifieri l-preżenza tagħhom fil-frażi nominali hija mmirata sewwasew lejn in-nom biss u għalhekk hija indipendenti minn kostitwenti oħra fil-frażi nominali jew 'il barra minnha. Dan li ġej huwa eżempju ta' klassifikatur meħud mill-Malaj:

(4) *dua ekor tikus*
tnejn [denb] ġurdien
"żewġ ġrieden"

F'dan l-eżempju, meħud minn Trask,[14] il-kelma *ekor* (denb) qed isservi ta' klassifikatur quddiem in-nom *tikus* (ġurdien). Fil-fatt, f'din il-lingwa, dan il-klassifikatur jintuża mal-ismijiet kollha tal-annimali (mhux umani). Xi drabi wkoll f'dawn is-sistemi l-frażi li jidher fiha l-klassifikatur tkun immarkata permezz ta' numru. F'dawn is-sistemi, nom mhux bilfors ikun ikklassifikat. Min-naħa l-oħra, xi nomi jistgħu jappartjenu għal aktar minn sett wieħed ta' klassifikaturi biex toħroġ aħjar it-tifsira tagħhom.

Il-klassijiet nominali

Meta l-lingwisti Ewropej bħal Bleek (1862-9: 148-9) u Meinhof (1899; 1906)[15] bdew jistudjaw il-lingwi Afrikani, bħall-Bantù u l-lingwi Sudaniżi, skoprew sistemi li kienu jixbhu lis-sistemi tal-ġens kif nafuhom aħna, bid-differenza li, minflok żewġ jew tliet kategoriji ta' ġens differenti, dawn il-lingwi kien fihom ħafna iżjed, ngħidu aħna, bejn għaxra u għoxrin tip. Għaldaqstant, huma bdew jirreferu għal dawn is-sistemi bħala *klassijiet* u kull klassi ngħatalha numru partikolari. Dan il-metodu tal-għoti tan-numri kien konvenjenti ħafna meta wieħed kien jagħmel xogħol komparattiv minħabba li forom simili f'lingwi differenti seta' jingħatalhom l-istess numru. Minħabba f'hekk, ċerti lingwi Bantù jista' jkollhom xi klassijiet neqsin li madankollu jkunu preżenti f'xi lingwi oħra.

Ħafna drabi d-distinzjonijiet bejn klassi u oħra lanqas jinkludu distinzjoni bejn nomi maskili u femminili, u kien għalhekk li l-istudjużi għażlu li meta jiddeskrivu dawn il-lingwi ma jużawx it-terminu "ġens grammatikali" iżda jiddeskrivu dawn is-sistemi bħala "klassijiet nominali".

Mill-aspett semantiku dawn il-klassijiet nominali nistgħu ngħidu li jikkategorizzaw in-nomi mill-*punto di vista* ta' kif il-kelliema tagħhom iħarsu lejn id-dinja. Xi drabi anke l-aktar klassifikazzjonijiet arbitrarji jistgħu jkunu spjegati b'mod razzjonali. Fil-fatt, fl-istudju tiegħu dwar il-klassijiet nominali fid-Dirbal,[16] Dixon jitkellem fuq l-importanza li għandhom klassijiet bażiċi (ngħidu aħna dawk assoċjati man-nisa, in-nar u affarijiet perikolużi) kif ukoll fuq il-prinċipji speċjalizzati li jpoġġu nom fi klassi partikolari. Dawn il-prinċipji x'aktarx li għandhom x'jaqsmu mat-twemmin u l-miti u ma' proprjetajiet oħra importanti tal-oġġett li jkun. Għaldaqstant f'lingwi bħad-Dirbal, minbarra li wieħed jifhem l-aspetti strutturali tas-sentenza nominali, huwa meħtieġ li jkollu ħjiel tal-kultura ta' dik is-soċjetà. Ngħidu aħna, f'din il-kultura l-qamar u x-xemx huma meqjusa bħala r-raġel u l-mara. Xhieda ta' dan huwa l-fatt li bosta kelliema żgħażagħ tad-Dirbal, li mhumiex daqstant midħla tat-twemmin tradizzjonali, tilfu r-regoli li jgħinuhom jikklassifikaw entità bħala membru ta' klassi partikolari bbażata fuq twemmin mitoloġiku.[17]

Skont Craig[18] il-klassifikazzjoni tan-nomi ssir skont l-interazzjonijiet fiżiċi, soċjali u funzjonali tal-bniedem mal-oġġetti fl-ambjent ta' madwaru u jidher li hemm ġerarkija li fil-quċċata tagħha hemm fatturi bħal kemm dawn l-oġġetti għandhom kwalitajiet umani u animati. Fatturi oħra bħall-forma, l-użu u l-konsistenza ta' dawn l-oġġetti għandhom post aktar 'l isfel f'din il-ġerarkija.

Minbarra dan il-fattur semantiku fis-sistema tal-klassijiet nominali, dawn il-klassijiet irid ikollhom xi element ieħor fis-sentenza li jrid jaqbel grammatikalment man-nom. Dan il-qbil jista' jsir ma' kliem ieħor kemm fil-frażi nominali, bħal aġġettivi, numri, dimostrattivi, artikli, eċċ. u/jew mal-predikat tal-klassi jew ma' avverbju. Għaldaqstant, il-klassijiet nominali huma deskritti b'mod sintattiku u jikkostitwixxu sistema grammatikali obbligatorja. Fil-fatt dawn il-klassijiet nominali normalment ikunu definiti skont il-prefiss tal-klassi li jinhemeż maz-zokk nominali (l-immarkar formali tan-nom) u skont ir-rabta bejn sett ta' nomi u sett ta' markaturi li jikkorrispondu magħhom u li jidhru f'elementi oħra tas-sentenza. Madankollu, f'xi lingwi li fihom insibu s-sistema tal-klassijiet nominali, xi drabi mhux il-klassijiet kollha jkunu mmarkati bil-prefiss tal-klassi.

Il-ġens grammatikali

Fost l-aktar definizzjonijiet tal-ġens grammatikali li jissemmew fl-istudji lingwistiċi nsibu dik ta' Hockett: "*Genders are classes of nouns reflected in the*

behaviour of associated words"[19] u d-definizzjoni ta' Matthews "… *a system in which the class to which a noun is assigned is reflected in the forms that are taken by other elements syntactically related to it*".[20]

Hemm uħud, bħal Baron, Fodor u Key, li jiddefinixxu l-ġens grammatikali bħala forma lingwistika bla tifsira u li hija nieqsa mill-kontenut.[21] Aronoff josserva li l-ġens grammatikali fil-fatt jidher mhux fil-kelma nnifisha li ġġorr b'mod inerenti l-marka tal-ġens iżda aktar fil-lessemi li jirċievu din il-marka permezz tas-sintassi.[22] Għalhekk, għalkemm, ngħidu aħna, f'xi lingwa partikolari jista' jkun hemm tliet kategoriji tal-ġens, mhux dejjem ikun possibbli tinduna x'inhu l-ġens ta' nom partikolari jekk tikkunsidra lilu biss. Illum nistgħu ngħidu li hemm qbil li l-ġens huwa fenomenu morfosintattiku minħabba li l-kriterju determinanti tiegħu huwa l-qbil grammatikali/sintattiku b'riflessi morfoloġiċi.

Din l-importanza tal-qbil grammatikali titqies bħala ewlenija fid-definizzjoni tal-ġens grammatikali u tal-klassijiet nominali u normalment titqies bħala l-punt tat-tluq għall-klassifikazzjoni nominali. Hekk, ngħidu aħna, Jespersen jiddefinixxi t-terminu "ġens" bħala fenomenu sintattiku fejn forom differenti ta' aġġettivi u pronomi huma meħtieġa ma' tipi ta' ġens differenti.[23] Għalih il-ġens huwa diviżjoni ta' klassi grammatikali li tixbah id-distinzjoni fil-lingwi Arjani bejn il-maskil, il-femminil u n-newtru, kemm jekk din id-distinzjoni tkun ibbażata fuq diviżjoni naturali f'żewġ sessi, kemm jekk bejn kriterji animati u ta' xorta oħra. Anderson jiddefinixxi l-ġens bħala kategorija li tagħżel il-lessiku ta' lingwa f'numru ta' klassijiet differenti minħabba l-proċess ta' qbil (konkordanza).[24] Skont Corbett , minkejja li n-nomi jistgħu jkunu kklassifikati b'bosta modi, tip wieħed biss ta' klassifikazzjoni jista' jitqies bħala sistema ta' ġens grammatikali u dan huwa meta din is-sistema tkun riflessa lil hinn min-nomi nfushom fuq "kliem assoċjat magħhom" bħall-artiklu definit u indefinit, aġġettivi, dimostrattivi, numerali, possessivi, il-forma inflessiva tal-verb, pronomi relattivi, pronomi personali, avverbji, eċċ.[25] Skont Corbett, meta ngħidu li lingwa, pereżempju, għandha tliet kategoriji tal-ġens, inkunu qegħdin nimplikaw li fiha hemm tliet gruppi ta' nomi li jistgħu jkunu distinti sintattikament permezz tal-qbil grammatikali li jieħdu. Din id-distinzjoni hija bbażata fuq il-fatt li l-għażla ta' nom li jappartjeni għal tip ta' ġens partikolari tiddetermina l-għażla minn fost grupp ta' kliem jew ta' forom oħra grammatikali differenti, bħal, ngħidu aħna, l-artiklu, id-dimostrattivi, l-aġġettivi, il-pronomi, eċċ. li jridu jintrabtu grammatikalment man-nom jew man-nomi fil-kuntest.

Għaldaqstant, is-sistema tal-ġens nominali tista' titqies bħala sistema li ħafna drabi tinvolvi fiha t-tlaqqigħ flimkien ta' żewġ aspetti bażiċi. L-ewwel

aspett huwa l-klassifikazzjoni attwali tan-nomi li jappartjenu għal kategorija speċifika u t-tieni aspett huwa l-qbil grammatikali li jidher f'dawk il-kelmiet assoċjati man-nom kontrollatur li jistgħu jkunu ta' kategoriji grammatikali differenti. Dawn iż-żewġ aspetti nistgħu nqisuhom li qegħdin f'relazzjoni bejniethom fejn wieħed jinfluwenza lill-ieħor minħabba li ħafna drabi l-qbil kuntestwali jiddefinixxi lill-ġens filwaqt li l-qbil huwa ddeterminat mill-ġens kif jidher f'dan l-eżempju:

(5) Kilt**ha** koll**ha** **dik** iċ-<u>ċikkulata</u> t-**tajba** li xtrajtlek?

F'dan l-eżempju naraw li s-suffiss pronominali mal-verb u mal-avverbju, il-pronom dimostrattiv u l-aġġettiv, qed jimmarkaw il-ġens. Dawn l-"elementi mira" qegħdin jindikaw li n-nom "ċikkulata" huwa ta' ġens femminili. Fl-istess waqt, il-fatt li n-nom "ċikkulata" (il- "kontrollatur" – għax huwa n-nom li qiegħed irieġi l-qbil) huwa ta' ġens femminili, qed jiddetermina l-forma femminili tal-aġġettiv u tal-pronom dimostrattiv u s-suffiss pronominali femminili *-ha* mal-forma inflessa tal-verb u mal-avverbju.

Mela nistgħu ngħidu li l-ġens grammatikali jista' jitqies bħala fenomenu sintattiku iżda wkoll morfoloġiku minħabba li l-qbil grammatikali huwa mmarkat permezz ta' mekkaniżmu inflessjonali l-aktar permezz ta' suffissi, prefissi, taħlita tat-tnejn u f'xi każi forsi mhux daqstant komuni, permezz ta' infissi. Fi kliem ieħor, il-ġens grammatikali huwa fenomenu sintattiku fejn il-klassi jew il-kategorija tal-kontrollatur hija riflessa fuq elementi mira marbutin miegħu. Is-sett sħiħ ta' forom morfosintattiċi li jintużaw biex jimmarkaw ġens partikolari f'lingwa xi drabi jissejjaħ "il-paradigma tal-ġens" iżda xi drabi dan it-terminu jintuża wkoll biex jirreferi għas-sistema sħiħa tal-forom li jimmarkaw il-ġens.

Is-sistema ta' tliet kategoriji ta' ġens grammatikali nistgħu nqisuha tipika u tinstab f'ħafna mill-ilsna Indo-Ewropej, bħall-Ġermaniż, is-Serbo-Kroat u l-Iżlandiż, u fl-ilsna Kawkasji tal-Majjistral. F'ilsna Indo-Ewropej oħra, bħall-Olandiż,[26] il-Franċiż u t-Taljan, din is-sistema kienet ridotta b'modi differenti għal żewġ kategoriji. Sistema oħra mifruxa tal-ġens grammatikali hija dik li nsibu f'ħafna ilsna Afro-Ażjatiċi,[27] fosthom il-Malti, li tħaddan fiha wkoll żewġ kategoriji tal-ġens, il-maskil u l-femminil. Min-naħa l-oħra jeżistu familji ta' ilsna li fihom ma nsibux din is-sistema, fosthom l-ilsna Uraliċi[28] u ħafna mill-ilsna Ażjatiċi u Amerikani.

Ma nistgħux neħduha bħala regola li fejn hemm tliet kategoriji tal-ġens ikunu bilfors dawk tal-maskil, tal-femminil u tal-ġens newtru. Fil-fatt insibu

possibiltajiet differenti. Pereżempju f'xi djaletti Skandinavi, bħad-Daniż modern, insibu sistemi tal-ġens li ma jiddistingwux bejn il-maskil u l-femminil. Fihom insibu l-ġens komuni, li jinkludi fih il-maskil u l-femminil, u l-ġens newtru. Wieħed irid joqgħod attent meta juża t-terminu "ġens komuni" minħabba li mhux dejjem jintuża bl-istess tifsira. Hekk, ngħidu aħna, fl-Ingliż meta nużaw "ġens komuni" nkunu nfissru l-ġens ta' dawk in-nomi li jkun japplika għaż-żewġ sessi bħal ngħidu aħna, *teacher*, *spouse*, *parent*, u *mouse*.

Is-sistema tal-ġens mhijiex statika. Ladarba l-lingwi jiżviluppaw kontinwament minħabba diversi raġunijiet, is-sistema tal-ġens fihom tista' tinbidel ukoll, billi, ngħidu aħna, tespandi u tinħoloq kategorija ta' ġens ġdid. Min-naħa l-oħra lingwa tista' wkoll titlef kategorija tal-ġens, pereżempju, minħabba bidla fis-sistema fonetika tagħha. L-ilsna Rumanzi bħat-Taljan u l-Franċiż tilfu kategorija mit-tlieta li kellhom. Il-Persjan modern saħansitra tilef għalkollox is-sistema oriġinali Indo-Ewropea tal-ġens, filwaqt li fl-Ingliż fadal biss traċċi tas-sistema oriġinali u llum il-ġens grammatikali huwa rifless biss fil-pronomi.

Id-distribuzzjoni tan-nomi fil-kategoriji tal-ġens tista' tinbidel ukoll, u nom li jkollu ġens partikolari maż-żmien jista' jitilfu u jakkwista ġens ieħor. Minħabba f'hekk, kategorija partikolari tista' tikber jew tiċkien minħabba li żżid nomi ġodda fiha jew titlef in-nomi li ma jibqgħux aktar fl-użu jew jibdlu l-ġens tagħhom. Hekk ngħidu aħna, in-nomi *sema* u *ordni* (fis-sens ta' tqegħida wara xulxin tal-kliem, eċċ.) li bosta dizzjunarji u kotba tal-grammatika jqisuhom bħala nomi maskili, fil-Malti kontemporanju ta' spiss jitqiesu bħala nomi femminili filwaqt li n-nom femminili *reliġjon* Farrugia sab li minn kampjun ta' 420 informant, 20% minnhom, l-aktar informanti nisa, qisuh bħala nom maskili.[29]

Waqt li f'xi lingwi li fihom is-sistema tal-ġens, ħafna drabi nindunaw għal liema kategorija jappartjeni ġens partikolari mill-forma jew mit-tifsira tiegħu, f'lingwi oħra dan ma nistgħux nagħmluh minħabba li s-sistema tal-għoti tal-ġens tidher anqas sistematika jew, kif iqisuha xi wħud, hija arbitrarja minħabba li mhux in-nomi kollha jidħlu f'xi kategorija jew oħra b'mod ċar u fihom insibu bosta każi li jkunu ttimbrati bħala "eċċezzjonijiet". F'xi lingwi, fil-fatt, il-ġens naturali (bijoloġiku) ma jitqiesx bħala kriterju importanti fl-għoti tal-ġens. Dan kollu jista' jagħti l-impressjoni li din is-sistema hija arbitrarja għalkollox. Ir-relazzjoni bejn il-bażi semantika (naturali) u l-fatturi morfoloġiċi u sintattiċi tvarja ħafna minn lingwa għal oħra u f'xi wħud tidher bħala relazzjoni arbitrarja, mentri f'oħrajn tidher qawwija ħafna.

Madanakollu, illum it-tendenza ġenerali hija li ma nħarsux aktar lejn il-ġens bħala kategorija kaotika u enimmatika[30] iżda bħala ordni kumplessa ddeterminata mill-interazzjoni ta' fatturi soċjali, semjotiċi u konjittivi. Madankollu, xorta waħda nsibu każi ta' nomi li donnhom ma jimxux mar-regoli tal-għoti tal-ġens stabbiliti f'lingwa partikolari, bħal, pereżempju, nomi li jitolbu magħhom qbil differenti għall-ġens meta minn singular isiru plural.[31] Xi nomi oħra, għalkemm forsi anqas milli naħsbu, sinkronikament jidhru bħala eċċezzjonijiet, jiġifieri ma tistax tbassar il-ġens tagħhom jekk timxi fuq il-kriterji normali tal-għoti tal-ġens fil-lingwa li tkun. B'eżempju ta' dan nistgħu nsemmu fil-Malti n-nomi *triq*, *id*, *żaqq*, *xemx*, *qmis*, *bajrow*, *bedspred*, *xarabank* li, minkejja li jispiċċaw b'tarf konsonantali (li fil-Malti huwa assoċjat mal-maskil), huma nomi femminili, u n-nomi *ilma, għana, għata, sewwa, ħama, ħara* li għalkemm jispiċċaw b'tarf femminili huma nomi maskili.

Il-ġens mikxuf u l-ġens mistur

Teoretikament, jeżistu żewġ tipi estremi ta' sistemi tal-ġens, waħda bbażata biss fuq aspetti semantiċi tan-nom u li ma tinkludix regoli assoċjati mal-forma morfofonoloġika tan-nom, u l-oħra timmarka l-ġens direttament fuq bażi ta' fatturi fonoloġiċi u morfoloġiċi bi ftit li xejn konnessjonijiet semantiċi. Lingwi li għandhom sistema fejn il-ġens grammatikali huwa evidenti mill-forma tan-nom nirreferu għalihom bħala lingwi li għandhom sistema ta' ġens mikxuf (*overt gender*). Lingwa li jkollha ġens mikxuf per eċċellenza jkollha markatur wieħed għal kull tip ta' ġens, ngħidu aħna, in-nomi fil-maskil jispiċċaw kollha bil-vokali "u" u n-nomi fil-femminil jispiċċaw dejjem bil-vokali "a" u dan ikun japplika wkoll anke f'każi fejn il-ġens jista' jkun imbassar minn kriterji semantiċi. Fil-lingwi li jkollhom sistema ta' ġens mikxuf, il-ġens tan-nom mhux biss ikun jidher fl-elementi mira li jaqblu miegħu iżda jkun jidher ukoll fil-forma tan-nom innifsu. Lingwa li fiha doża qawwija ta' ġens mikxuf hija s-Swaħili.[32]

Lingwi oħra fejn il-ġens mhuwiex ibbażat fuq il-forma tan-nom jew – fi kliem ieħor – il-forma tan-nom ma tagħtiniex ħjiel dwar il-klassi nominali jew il-kategorija tal-ġens, ngħidu li għandhom sistema ta' ġens mistur (*covert gender*). F'dawn il-lingwi l-ġens ikun immarkat fuq l-elementi mira iżda ma jkunx jidher fin-nom innifsu. X'aktarx li aktar ma lingwa tapplika kriterji semantiċi fil-proċess tal-għoti tal-ġens, akbar tkun il-possibiltà li dik il-lingwa jkollha sistema ta' ġens mistur.

Fost il-lingwi li fihom is-sistema tal-ġens hija anqas mikxufa, nistgħu nsemmu l-Franċiż. Fil-Franċiż insibu regoli li jiddeterminaw l-għoti ta' ġens jew ieħor mill-forma tan-nom, iżda dawn ir-regoli jitqiesu bħala pjuttost ikkumplikati. Lingwa bħall-Ingliż hija kkunsidrata bħala lingwa li aktar toqrob lejn sistema ta' ġens mistur. F'din il-lingwa fejn l-għoti tal-ġens huwa bbażat fuq kriterji semantiċi, ftit li xejn insibu ħjiel formali fin-nomi li jista' jindika l-għoti ta' ġens jew ieħor.

M'għandniex xi ngħidu, huwa rari ħafna li jkollna lingwi li fihom sistema ta' ġens mikxuf għalkollox jew ta' ġens mistur għalkollox. Dawn jistgħu jitqiesu bħala ż-żewġ estremitajiet ta' kontinwu. Jeżistu gradi differenti bejn iż-żewġ estremi bħal, ngħidu aħna, meta lingwa jkollha gruppi partikolari biss ta' nomi li jkunu mmarkati għall-ġens, bħalma jiġri fil-Malti.

L-aspett semantiku u l-aspett formali tan-nom

L-għoti ta' ġens partikolari lin-nomi x'aktarx jiddependi fuq żewġ tipi differenti ta' informazzjoni dwar in-nom – l-aspett semantiku u l-aspett formali tiegħu. Dan tal-aħħar naqsmuh f'żewġ tipi – l-aspett morfoloġiku u l-aspett fonoloġiku tan-nom. Irridu ngħidu li bosta drabi dawn il-fatturi ma jinfluwenzawx il-proċess tal-għoti tal-ġens b'mod individwali, daqslikieku kienu separati minn xulxin iżda jikkombinaw flimkien f'dan il-proċess. M'għandniex naħsbu li n-nomi kollha se jaqgħu f'xi kategorija jew oħra b'mod awtomatiku u bla diffikultà ta' xejn. Anzi rridu nagħmluha ċara li l-eċċezzjonijiet jeżistu u, xi drabi, ir-raġuni li għaliha nom jiġi kklassifikat f'kategorija partikolari ma tkunx dejjem ċara. Madankollu rridu niftakru li, anke meta jkun hemm l-eċċezzjonijiet, ir-regoli li jikklassifikaw numru kbir ta' nomi f'kategorija partikolari għandhom dejjem ċertu valur teoretiku minbarra dak prattiku.

L-aspett semantiku fil-klassifikazzjoni tan-nomi huwa importanti ħafna. Skont Corbett u Aikhenvald is-sistemi kollha tal-ġens huma semantiċi, fis-sens li fihom dejjem insibu dak il-komponent semantiku fis-sistema tal-għoti tal-ġens. F'xi lingwi, dan il-fattur waħdu huwa biżżejjed biex nom jingħata ġens partikolari.[33] M'għandniex xi ngħidu, hemm sistemi fejn dan il-fattur huwa qawwi ħafna u sistemi oħrajn fejn dan il-fattur huwa anqas qawwi. Fis-sistemi fejn dan il-fattur huwa b'saħħtu ħafna, it-tifsira tan-nom tiddetermina l-ġens tiegħu u, min-naħa l-oħra, il-ġens tan-nom jista' jagħtina informazzjoni dwar it-tifsira tiegħu. Sistemi bħal dawn xi drabi nirreferu għalihom ukoll bħala "sistemi tal-ġens naturali".

Il-prinċipji semantiċi li huma applikati f'bosta ilsna biex jiddistingwu ġens minn ieħor mhumiex ibbażati biss fuq id-distinzjoni ta' bejn sess u ieħor. Ħafna drabi dawn jiddependu fuq kif il-kulturi jħarsu lejn ir-rwoli partikolari assoċjati ma' sess jew ieħor. Dan il-fattur instab ukoll f'lessiku li jirreferi għal affarijiet inanimati iżda li jista' jkun assoċjat ma' karatteristiċi marbuta mas-sess maskili jew femminili.[34] Għaldaqstant il-kriterji li jinbnew fuqhom is-sistemi semantiċi tal-ġens jinkludu mhux biss dak li hu razzjonali, uman, raġel, mara, animat, inanimat, iżda wkoll kriterji li forsi lanqas biss jiġuna f'moħħna, ngħidu aħna l-kunċett ta' qies/daqs (kbir jew żgħir), jekk oġġett jittikilx jew le u oħrajn. Kriterju li jkollu importanza kbira biex jiddetermina ġens partikolari f'lingwa jista' jkun biss kriterju periferali f'sistema ta' lingwa oħra. F'ħafna każi ma jkunx fattur semantiku wieħed biss li jiddetermina l-ġens iżda jkun numru ta' fatturi semantiċi flimkien li jiffurmaw ordni ġerarkiku. Għalhekk jista' jkollna każi fejn żewġ kriterji differenti jikkontribwixxu għall-istess ġens.

Is-sistemi formali normalment naqsmuhom f'żewġ tipi, sistemi morfoloġiċi li jikkunsidraw l-istruttura tal-kelma, inkluż l-inflessjoni u d-derivazzjoni, u sistemi fonoloġiċi li jikkunsidraw l-istruttura tal-ħoss.[35] Dawn is-sistemi jistgħu jikkombinaw flimkien fi gradi differenti f'lingwi differenti. Għalkemm, kif rajna, jeżistu lingwi li jibbażaw is-sistema tal-ġens tagħhom fuq sistemi purament semantiċi (bħat-Tamil),[36] madankollu ma teżisti l-ebda lingwa naturali li tibni s-sistema tal-għoti tal-ġens tagħha fuq sistemi purament formali, jiġifieri sistemi fejn ma jkun hemm l-ebda korrelazzjoni bejn it-tifsira tan-nom u l-għoti tal-ġens li jingħata. Madankollu, f'xi lingwi l-kriterji semantiċi jista' ma jkollhomx importanza kbira minħabba li f'dan il-każ l-għoti tal-ġens ikun jiddependi aktar fuq kriterji formali.

X'aktarx li meta l-kriterji semantiċi "jfallu" milli jikklassifikaw in-nomi f'xi kategorija ta' ġens partikolari, ikunu l-kriterji morfoloġiċi li jagħmlu dan ix-xogħol. Ta' spiss ukoll, il-kriterji morfoloġiċi jitħalltu ma' kriterji semantiċi. Dan jiġri ta' spiss fil-morfoloġija derivattiva. Hekk, ngħidu aħna, fil-Malti n-nomi li jispiċċaw bit-tarf *-iż* huma maskili,[37] pereżempju, *Franċiż*, *Ingliż* u *Ċiniż*. Madankollu f'ċerti kuntesti nistgħu ngħidu wkoll li dawn in-nomi huma maskili għax jirreferu għal "raġel", pereżempju, *L-Ingliż u l-Franċiż iltaqgħu maċ-Ċiniż*. Dan juri li anke regoli formali tal-għoti tal-ġens jista' jkollhom doża ta' motivazzjoni semantika.

U l-Malti?

Il-Malti huwa lingwa li fiha l-ġens grammatikali huwa b'saħħtu ħafna, tant li kull nom irid jingħatalu ġens jew ieħor, maskil jew femminil.[38] Dan ifisser li kull nom missellef, anke jekk fl-ilsien oriġinali ma tkunx teżisti l-kategorija tal-ġens grammatikali, fil-Malti jrid jingħatalu bilfors ġens grammatikali fuq xi kriterju jew ieħor. Is-sistema tal-għoti tal-ġens fil-Malti nistgħu nqisuha bħala sistema mħallta minħabba li tuża numru ta' strateġiji li jikkompetu jew, nistgħu ngħidu wkoll, jikkooperaw bejniethom. Dawn l-istrateġiji jew regoli differenti joħolqu relazzjonijiet ġerarkiċi kemm fi ħdan is-sistema nnifisha (pereżempju, fis-sistema semantika) kif ukoll bejn sistema u oħra. Fil-Malti l-aktar kriterji importanti huma semantiċi u formali. B'mod ġenerali, in-nomi li jirreferu għas-sess maskili jieħdu l-ġens maskili u n-nomi li jirreferu għas-sess femminili jieħdu l-ġens femminili. In-nomi inanimati jingħataw il-ġens skont it-tarf tagħhom. F'din is-sistema l-kriterji semantiċi jieħdu preċedenza fuq il-kriterji formali. Corbett jgħid li b'mod ġenerali, meta l-kriterji semantiċi u l-kriterji formali jiġu f'konflitt, is-semantiċi jiddominaw fuq il-formali.[39] Madanakollu, il-kriterji formali fil-Malti huma wkoll qawwijin ħafna. Skont Farrugia (2010) fil-Malti hemm tassew relazzjoni qawwija ħafna bejn it-tarf tan-nom u l-ġens assoċjat miegħu. Fil-fatt, 93% tan-nomi minn kampjun ta' kważi 23,000 nom miġbura mid-dizzjunarju ta' Aquilina (1987-90) u (2006) nstab li jista' jingħatalhom il-ġens fuq bażi morfofonoloġika, jiġifieri skont it-tarf tagħhom (i.e. it-tarf *-a* u t-tarf *-i* bħala markaturi tal-femminil u t-tarf *-u* u t-tarf konsonantali bħala markaturi tal-maskil). Xi drabi l-kriterju etimoloġiku jidher ukoll li għandu ċerta importanza fl-għażla ta' ġens partikolari. Dan kollu jidher spjegat aħjar fit-tabella 2.

Fil-Malti r-regoli tal-għoti tal-ġens li japplikaw għal nomi li jirreferu għal oġġetti inanimati huma anqas b'saħħithom fil-każ tan-nomi li jirreferu għall-persuni. Jidher li f'dawn tal-aħħar l-aktar kriterju importanti fil-proċess tal-għoti tal-ġens huwa proprju kemm il-kelliema jassoċjaw b'mod sterjotipiku s-sess ta' membru tipiku ma' professjoni, kariga jew xogħol partikolari. Jekk jassoċjaw il-professjoni l-aktar ma' raġel, in-nom jingħatalu l-ġens maskili u jekk jassoċjaw il-professjoni l-aktar ma' mara, in-nom jingħatalu l-ġens femminili. Però ma nistgħux ngħidu li l-forma tan-nom hija injorata għalkollox f'dan il-proċess; li nistgħu ngħidu iżda huwa li żgur m'għandhiex dik il-qawwa li għandha fil-proċess tal-għoti tal-ġens lil nomi li magħhom il-kelliem ma jorbotx referenza kunċettwali bħalma huwa

Nom	Kriterju 1 ➡ Animat +/-	Kriterju 2 ➡ Semantiku/Formali	Kriterju 3 ➡ Etimoloġiku	Ġens
Nom	animat	jekk jirreferi għal raġel		M
		jekk jirreferi għal mara		F
	inanimat	jekk jispiċċa bit-tarf *-a*		F
		jekk jispiċċa bit-tarf *-e*		F (3:4) M (1:4)
		jekk jispiċċa bit-tarf *-i*	< Għarbi/Ingliż	M
			< Taljan/Sqalli	F
		jekk jispiċċa bit-tarf *-o*		M
		jekk jispiċċa bit-tarf *-u*		M
		jekk jispiċċa b'tarf konsonantali	< Għarbi/Tal./Sq.	M
			< Ingliż	M (3:4) F (1:4)

Tabella 2: Il-kriterji ġenerali differenti tal-għoti tal-ġens fil-Malti

s-sess tal-persuna. Huwa proprju minħabba f'hekk li nomi bħal *pulizija* u *pilota* jingħatalhom l-aktar il-ġens maskili minkejja li jispiċċaw bit-tarf tal-femminil *-a*, minħabba li fis-soċjetà Maltija x-xogħol, il-kariga jew il-professjoni marbuta magħhom hija tradizzjonalment assoċjata mal-irġiel. Aktar minn hekk, biex nirreferu għal membru tal-korp li hija mara, x'aktarx li nirreferu għaliha bħala *pulizija mara* jiġifieri, minkejja li n-nom jispiċċa bil-markatur tal-femminil ikollna xorta waħda nikkwalifikawh bil-kelma "mara". L-istess argument japplika għal nomi oħra li jispiċċaw b'tarf konsonantali, tarf li huwa marbut mal-ġens maskil. Hekk, ngħidu aħna, in-nom *ners*, maqtugħ mill-kuntest, x'aktarx li jitqies bħala nom femminili minħabba li f'pajjiżna (jew tal-anqas f'moħħ il-kelliem) din il-professjoni għadha marbuta l-aktar man-nisa.

Konklużjoni

Biex nikkonkludu dawn il-ftit osservazzjonijiet dwar il-kategorija tal-ġens grammatikali fi lsienna f'kuntest tipoloġiku u psikolingwistiku, kuntest li huwa usa' minn dak li s-soltu niltaqgħu miegħu fil-grammatiki tradizzjonali u preskrittivi, nistgħu ngħidu li l-Malti huwa lingwa li għandha sistema tal-ġens ibrida jiġifieri l-għoti tal-ġens jiddependi kemm fuq kriterji semantiċi kif ukoll formali. Dan jista' jfisser ukoll li jeżistu tal-anqas żewġ proċeduri differenti fil-proċess tal-għoti tal-ġens fil-Malti:

(i) jekk in-nom jirreferi għal entità li għandha sess bijoloġiku, il-fattur tal-ġens tan-nom ikun jiddependi fuq kemm il-kelliema jkunu jridu jitkellmu dwar entità femminili jew maskili; u

(ii) jekk in-nom ikun jirreferi għal oġġetti (inanimati) li għalihom il-ġens mhuwiex proprjetà semantika, il-ġens tan-nom ma jingħatax fuq il-bażi tal-intenzjoni tal-kelliema, iżda jew ikun maħżun fil-lessiku mentali bħala proprjetà integrali tal-lemma, jew inkella jkun maħdum fuq diversi fatturi assoċjati mal-kelma l-aktar, fatturi morfoloġiċi u fonoloġiċi.

It-taħdita organizzatha l-Akkademja fit-28 ta' Marzu 2012.

Noti

1 Greville G. Corbett, *Gender* (Cambridge: CUP, 1991) 1.

2 Leonard Bloomfield, *Language* (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1933) 280.

3 Corbett 7.

4 George Farrugia, *Il-Ġens Grammatikali li Jieħdu fil-Malti n-Nomi ta' Nisel Ingliż* (Malta: Mireva Publications, 2003).

5 J. J. A. Van Berkum, *The psycholinguistics of grammatical gender* (Utrecht: Nijmegen University Press, 1996) 3.

6 *Tip ta' ġens grammatikali* hawn qed tintuża fis-sens li jużawha lingwisti bħal Comrie li ma jiddistingwux bejn il-ġens grammatikali u l-klassijiet nominali. Ara Bernard Comrie "Grammatical gender systems: A Linguist's Assessment", *Journal of Psycholinguistic Research*, 28(5) (1999) 457-466.

7 Van Berkum 10.

8 W.J.M. Levelt, *Speaking: From intention to articulation* (Cambridge, MA: MIT Press, 1989) isejħilhom *nodes*. Ara wkoll Levelt et al. (1999: 1-38).

9 Alfonso Caramazza, "How many levels of processing are there in lexical access?", *Cognitive Neuropsychology*, 14(1) (1997) 177-208.

10 R.M.W. Dixon, *Where Have all the Adjectives Gone? and Other Essays in Semantics and Syntax* (Berlin: Mouton publishers, 1982) u "Noun Classes and Noun Classification in Typological Perspective", f'C. G. Craig (1986a: 105-112). Ara wkoll Craig (1986b).

11 Desmond C. Derbyshire u Doris L. Payne "Noun classification systems of Amazonian Languages", f'Doris Payne (ed.), *Amazonian Linguistics* (Austin, Texas: University of Texas Press, 1990) 243-271.

12 Alexandra Y. Aikhenvald , *Classifiers – A Typology of Noun Categorization Devices* (Oxford: O.U.P., 2003) 1.

13 R. L. Trask, *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics* (Londra: Routledge, 1993) 44.

14 Trask 44.

15 F'Corbett 44.

16 Id-Dirbal hija lingwa Awstraljana mitkellma fil-Grigal ta' Queensland fl-Awstralja u li hija kważi estinta għalkollox. Ara Dixon, *The Dyirbal Language of North Queensland* (Cambridge: CUP, 1972).

17 Corbett 17-18.

18 C. G. Craig, "Jacaltec Noun Classifiers: A Study in Language and Culture" (1986b) 6 f'C. G. Craig, *Noun Classes and Categorization*: *Proceedings of a Symposium on Categorization and Noun Classification, Eugene, Oregon, October 1983* (Amsterdam: John Benjamins B.V., 1986a) 263-294.

19 Charles F. Hockett, *A course in Modern Linguistics* (New York: Macmillan, 1958) 231.

20 P. H. Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics* (Oxford: OUP, 1997) 248.

21 Dennis Baron, *Grammar and gender* (New Haven: Yale University Press, 1986); Istvan Fodor, "The Origin of Grammatical Gender", (Part I), *Lingua*, 8(1) (1958) 1-41 u "The Origin of Grammatical Gender", (Part II), *Lingua*, 8(2) (1959) 186-214; M.R. Key, "Linguistic Behavior of Male and Female", *Linguistics*, 88 (1972) 15-31.

22 M. Aronoff, *Morphology by Itself* (Cambridge: MIT Press, 1994) 61.

23 Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar* (Londra: Allen & Unwin, 1924) 226.

24 Stephen R. Anderson, "Inflectional morphology", f'T. Shopen (ed.), *Language Typology and Syntactic Description, III: Grammatical Categories and the Lexicon* (Cambridge: CUP, 1985) 175.

25 Corbett 4.

26 Ara Van Berkum 22.

27 Xi drabi jintuża t-terminu Ħamito-Semitiċi bħala terminu sinonimu.

28 Din il-familja ta' ilsna hija magħmula minn madwar 30 lingwa mitkellma viċin il-Muntanji Ural. L-aktar lingwi Uraliċi magħrufa huma l-Estonjan, il-Finlandiż u l-Ungeriż.

29 Farrugia, *Il-Ġens Grammatikali fil-Malti,* teżi ppreżentata lill-Istitut tal-Lingwistika, fl-Università ta' Malta għall-grad ta' Dottorat fil-Filosofija (Ph.D.) fil-Lingwistika (2010).

30 Ara pereżempju, M. H. Ibrahim, *Grammatical Gender, its origin and development* (The Hague: Mouton, 1973) 11 u Corbett 1.

31 Pereżempju fil-Gunzib (lingwa Kawkasja tal-Grigal), in-nom li jirreferi għal tifel/tifla (*child*) jieħu l-qbil assoċjat mal-kategorija V tal-ġens meta jkun singular u l-qbil tal-kategorija I/II tal-ġens meta jkun fil-plural (Bokarev 1967b: 476 f'Corbett 170). Fir-Rumen, in-nom *palton* (kowt) huwa kkwalifikat b'aġġettivi maskili meta jkun singular u b'aġġettivi femminili meta jkun fil-plural i.e. *paltoane*. Ara Nicoleta Bateman u Maria Polinsky, "Romanian as a two-gender language", ktiba ppreżentata fil-laqgħa annwali tal-LSA, Albuquerque, Jannar 2005 (2006).

32 Corbett 62.

33 Corbett 8 u Aikhenvald 25.

34 David A. Zubin u Klaus-Michael Köpcke, "Gender and folk taxonomy: The indexical relation between grammatical and lexical categorization", fi Craig (1986a) 143.

35 Corbett 33.

36 Dan ma jfissirx li f'din il-lingwa ma jeżistux kriterji morfoloġiċi. Ifisser biss li l-kriterji semantiċi weħidhom huma biżżejjed biex jingħata ġens partikolari lin-nom.

37 Albert Borg u Marie Azzopardi-Alexander, *Maltese* (Londra: Routledge, 1997) 191.

38 Xi nomi jistgħu jingħataw kemm il-ġens maskili kif ukoll il-ġens femminili. Dawn, normalment nirreferu għalihom bħala nomi li għandhom ġens komuni jew doppju. Fabri jirreferi għal dawn in-nomi bħala nomi li mhumiex speċifikati għall-ġens (*underspecified*). Ara Ray Fabri "To agree or not to agree: suspension of formal agreement in Maltese", f'Ray Fabri (ed.), *Il-Lingwa Tagħna, Maltese Linguistics: A Snapshot In Memory of Joseph A. Cremona (1922-2003)* vol. 1 (Bochum: Brockmeyer, 2009) 35-61.

39 Corbett 52.